

Pro gradu -tutkielma Oulun yliopiston taideaineiden ja antropologian laitokselle:

”Halutaanko täällä säilyttää porotalous vai vedetäänkö ruuvi niin tiukalle, ettei ole mahdollisuutta?”

Maankäytön sosiaalisesti kestävä kehitys poronhoitajien näkökulmasta Tunturi-Lapissa 1995-2005.”

Työ kokonaan luettavissa netissä: www.arcticcentre.org/landscapelab -> julkaisut.

Simo Sarkki

Fil. yo

Ruuvi tiukalla maankäytössä?

Maankäytön sosiaalisesti kestävä kehitys poronhoitajien näkökulmasta Tunturi-Lapissa

Minkälaiset mahdollisuudet poronhoitajilla on osallistua maankäytön suunnitteluun? Jakaantuvatko maankäytöstä koituvat hyödyt ja haitat tasapuolisesti eri maankäyttäjien kesken? Onko omaleimainen kulttuuri hävinnyt, jos poronhoidossa käytetään moottorikelkkoja ja mönkijöitä?

Esimerkiksi näitä ongelmia tarkastelin pro gradu -tutkielmassani sosiaalisesti kestävä kehityksen näkökulmasta. Tutkimusta varten haastateltiin poronhoitajia Alakylän, Kuivasalmen, Kyrön ja Muonion paliskunnista. Muita haastateltavia olivat kaksi Metsähallituksen virkamiehistä, kelkka- ja koiravaljakkoreittien suunnittelija, paikallisen luonnonsuojelupiirin edustaja, latuyrittäjä ja matkailuyhdistyksen edustaja. Haastattelumateriaalia vertailtiin sosiaalisesti kestävä kehitystä käsittelevään kirjallisuuteen. Maankäytön sosiaalisesti kestävä kehitys koostuu kolmesta osa-alueesta poronhoitajien näkökulmasta: 1) poronhoitajien mahdollisuudesta osallistua maankäyttöä koske-

viin päätöksiin, 2) hyötyjen ja haittojen tasapuolisesta jakautumisesta eri maankäyttäjien kesken sekä 3) siitä, että maankäyttö ja sen hallinnointi mahdollistaa ja tukee poronhoitajien kulttuurin ja arvostamien asioiden jatkuvuutta.

Osallistumisen mahdollisuudet

Poronhoitajat voivat osallistua maankäytön suunnitteluun tutkituissa paliskunnissa Metsähallituksen osallistavassa suunnittelussa, Pallas-Ylläs kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelmassa, kaavoituksen yhteydessä, erilaisissa työryhmissä (esim. reittityöryhmät) sekä itsenäisesti näiden prosessien ulkopuolelta. Usein

kuitenkin suuret päätökset on jo tehty, kun suunnitelma tuodaan pöydälle poronhoitajien eteen.

Poronhoitajien tarpeita ei aina nähdä riittävinä, jotta ne huomioitaisiin maankäytön suunnittelussa. Yksi mahdollisuus onkin vedota taloudellisiin tai ekologisiin asioihin, joilla on koettu olevan usein enemmän vaikutusta päätöksiin kuin omien huolien esittämisellä. Esimerkiksi muoniolainen poromies oli esittänyt puiston johdolle, että jos Ylä-Muonion vanhat talousmetsät hakataan, poroja täytyy alkaa ruokkia puistoon. Puiston johtaja oli luvannut puoltaa talousmetsien säästämistä puiston lähellä, koska pelkäsi ruokinnan häiritsevän puiston luontoa. Toisaalta Muonion kunta on ehdottanut Metsähallitukselle hakkuista pidättäytymistä Ylä-Muoniossa alueen matkailullisen merkityksen takia. Tällaiset liitot poronhoidon ja matkailun sekä suojelun välillä tarjoavatkin uusia vaikuttamisen mahdollisuuksia poromiehille.

Pallas-Ylläs kansallispuiston sääntöihin ja tavoitteisiin vaikuttavat kansainvälisesti käytetyt IUCN:n (Maailman luonnonsuojeluliiton) määritelmät luonnonsuojelusta. Metsähallituksen vuonna 2005 teettämän tutkimuksen mukaan porot ovat Suomen pohjoisten kansallispuistojen suurin uhka. Pallas-Ylläs puistossa paikallisilla on enemmän oikeuksia toimia kuin ulkopaikkakuntalaisilla. Tämä onkin hyvä alku yhdistettäessä kansainvälisiä suojelumääritelmiä ja paikallisten luonnokäyttöä koskevia tarpeita. Pallas-Ylläs puiston hoito- ja käyttösuunnitelman kautta poromiehet pystyvät vaikuttamaan jonkin verran puiston sääntöihin. Jos poronhoitajat voisivat vaikuttaa myös puiston visioihin ja arvoihin, silloin he ohjailisivat osaltaan myös tulevaisuuden suuntalinjoja.

Kuva Tarja Konstig

Elintärkeä osa Lappilaista kulttuuria vai luonnon monimuotoisuuden suurin uhka? Kenellä on ja tulisi olla valta määrittellä poron suhde lappilaiseen luontokulttuuriin?

Maankäyttäjien välisen vuorovaikutuksen tavoitteena tulisi olla tiedon kulkeminen ja vaikuttaminen molempiin suuntiin, esimerkiksi paikallistason poronhoidon ja kansainvälisten suojelumääritelysten välillä.

Väitteitä poronhoidosta	Vastauksia ja vastaväitteitä
Laiduntutkimuksilla todettu ylilaidunnus.	- Muu maankäyttö pienentää laitumia ja paine kohdistuu jäljellä oleviin laitumiin. - Laiduntutkimukset eivät usein huomio muita maankäyttö- muotoja, jolloin poroista tulee väistämättä syy-päitä laidunten huononemiseen. - Tiede ei ole täysin arvovapaata, ja tieteellisiä tuloksia käytetään politiikan välineinä.
Poronhoito taloudellisesti pieni maankäyttömuoto.	- Porot edistävät matkailun imagoa. - Perinteinen maankäyttömuoto ja itseisarvo. - Paikallisesti merkittävä myös taloudellisesti. - Oikeuttaako (kansan)talouteen vetoaminen poronhoidon syrjäyttämisen maankäytön suunnittelussa.
Porot uhkaavat puistojen luontoa, eivätkä kuulu Lapin alkuperäisluontoon.	- Luontoa ja kulttuuria ei tarvitse erottaa toisistaan, ja porot sekä hoitajat voidaan nähdä osana paikallista luontoa, jota tulisi suojella. - Luonto on jatkuvassa muutoksessa ja "alkuperäisluonto" on ihmisen tiettyyn aikaan määrittämä, eikä siten arvovapaa käsite.
Poronhoitajat ovat menettäneet kulttuurinsa, koska käyttävät kelkkoja ja mönkijöitä.	- Mikään kulttuuri ei ole täysin eristyksissä. - Yleensä kulttuurilla tarkoitetaan yhteisön arvoja ja normeja, ei koskaan pelkkää teknologiaa. Poronhoito on poronhoitajille arvo ja intressi, vaikka käytettäisiin kelkkaa.
Nykymaankäytössä ei ole ristiriitaa. Poronhoitajien negatiiviset mielipiteet johtuvat metsäherra-historiasta.	- Vaikka Metsähallituksella onkin huono maine johtuen myös historiasta, se ei poista sitä, ettei nykytoiminnassa olisi parantamisen varaa.

Jos eläisimme sosiaalisesti kestävässä ideaalimaailmassa, kaikilla olisi tasavertaiset mahdollisuudet osallistua maankäytön suunnitteluun. Sitä odotellessa voi etsiä vaikuttamisen keinoja myös suunnitteluprosessien ulkopuolelta.

Kuka hyötyy?

Eri maankäyttäjien välisen suunnittelun haasteena on yhteen sovittaa eri näkökantoja tasapuolisesti. Metsähallituksen liikelaitos tavoittelee puukuutioita, Pallas-Ylläs puisto luonnon monimuotoisuutta, matkailuyrittäjät puolestaan haluavat tuottaa elämyksiä matkailijoille ja poronhoitajat kaipaavat luonnon laitumia poroilleen. Tavoitteiden yhteismitattomuudesta seuraa esimerkiksi, että porojen osuutta matkailuyritysten imagon edistymiseen

on vaikea laskea. Matkailuyritykset eivät välttämättä huomioi poronhoitoa toiminnassaan, vaikka samalla hyötyvät porojen tuomasta imagoista.

Maankäytön hyödyt ja haitat eivät jakaannu automaattisesti tasapuolisesti. Kansantalouden ja luonnon monimuotoisuuden edistäminen yhteiseen hyvään vetoamalla ei ole sosiaalisesti kestävä, jos se tapahtuu paikallisten elinkeinojen kustannuksella. Esimerkiksi, vaikka Muonion puukuutiot tuovat työpaikkoja Kemiin, tämän ei tulisi tapahtua Muonion matkailun ja poronhoidon kustannuksella. Tai sitten Kemin paperitehtaan tulisi oikeudenmukaisuuden nimissä maksaa poronhoitajille korvausta heikentyneistä elinkeinon harjoittamisen mahdollisuuksista.

Poroja Ahvenkielisen hakkuilla. Poronhoitajan mukaan ”hakuut talvilaitumilla ovat kuin housuun kusisi, lämmittää vähän aikaa”. Kuva Olavi Mensio. (Kuva julkaistu Suomen luonto -lehdessä 10/2005, s 47-48)

Maankäyttäjien tulisikin huomioida toimintansa haitalliset seuraukset muille maankäyttäjille. Tätä edistäisi esimerkiksi se, että eri maankäyttäjryhmillä, myös poronhoitajilla, olisi oikeus rangaista muita maankäyttäjää sopimuksien rikkomisesta (vrt. porojen pakkoteurastukset). Tällainen tasapuolinen muiden maankäyttäjien valvonta ja rankaisu synnyttäisi ilmapiirin, jossa toisetkin maankäyttäjät, esimerkiksi Metsähallitus ja matkailuyrittäjät, pohtisivat toimintansa haitallisia seurauksia poronhoidolle.

Hyötyjen ja haittojen jakautumisen muuttaminen on usein uhka jonkun eduille. Esimerkiksi hakkuista pidättäytyminen talousmetsissä olisi uhka Metsähallituksen valta-asemalle valtion metsien kruunupäänä. Poromiesten osallistumismahdollisuuksien lisäämisen voi nähdä uhkan sijaan myönteisenä ennakk-

kotapauksena, joka parantaisi Metsähallituksen imagoa yhteiskuntavastuullisena toimijana. Samalla paikallisten näkökulmia uudella tavalla hyödyntävän maankäytön hallinnointi voitaisiin tuotteistaa myös matkailun vetonaulaksi: ”Ekoretki porolla sosiaalisesti kestävä kehityksen pioneeripaikalle”. Parhaita ovatkin sellaiset ratkaisut, jotka hyödyttävät kaikkia osapuolia.

Kulttuurinen kestävyys

Kulttuurisen kestävyuden voi katsoa syntyvän siitä, että muutokset ovat sellaisia, joihin poronhoitajat haluavat ja kykenevät sopeutumaan. Toisaalta siitä, että maankäyttö sekä siihen liittyvät hallintoinstituutiot mahdollistavat ja tukevat poronhoitajien arvostamien asioiden jatkuvuutta.

Yleensä maa-alueet eivät ole ensisijaisesti poronhoitoa varten, vaan esimerkiksi talousmetsät hakkuita ja puistot tietyllä tavalla määritellyä luontoa ja matkailijoita varten. Myös alueiden yksityistäminen on usein haitallista poronhoidolle, kuten Muonion paliskunnan alueelle tullut autotestirata. Vaikka poronhoito ei joutuisikaan poissuljetuksi näiltä ensisijaisesti muiden käytössä olevilta mailta, niin muut maankäyttömuodot luovat poronhoidolle uusia reunaehtoja. Tarvittaisiinkin taho, joka vastaisi alueen maankäytön kokonaisuudesta myös poronhoidon kannalta. Näin kehittyvän maankäytön mukanaan tuomat reunaehdot pysyisivät hallussa ja poronhoito kulttuurisena arvona tulisi paremmin huomioitua suunnittelussa.

Muu maankäyttö saattaa pienentää porolaitumia siinä määrin, että

Peurat Kööpenhaminan golfklubin promootiokuvassa tarjoavat esimerkin porojen monipuolisista mahdollisuuksista matkailun vetonauloina.

luonnonlaitumiin perustuva poronhoito on mahdotonta. Porojen tarhaaminen on kallista ja toimeentulo vaikeutuu. Lisäksi luonnossa liikkumisen ja jokapäiväisten poronhoitoon liittyvien tehtävien voi katsoa olevan arvoja itsessään. Poronhoito ei siis ole pelkästään intressi, vaan myös arvo. Tällöin siirryttäessä luonnon laitumilta tarhoihin poronhoitajien kulttuuristen arvojen jatkuvuus on vaakalaudalla.

Toisaalta poronhoitajat ovat alkaneet perustaa omia matkailuyrityksiä ja hyötyvät matkailun kehityksestä tällä tavoin. Toiset ovat sopeutuneet muutokseen paremmin ja hyväksyvät matkailun kehittämisen ja näkevät sen uutena mahdollisuutena. Poronhoidon ulkopuolisten toimijoidenkin tulisi nähdä poronhoito mahdollisuutena, eikä uhkana omille eduille tai sitkeänä kiusan-kappaleena maankäytön suunnittelussa.

KIITOKSET:

- Suuret kiitokset kaikille haastatteluihin osallistuneille. Ilman teitä tutkimuksesta ei olisi tullut mitään.
- Työn ohjaajana toimi ansiokkaasti Hannu Heikkinen.
- Tutkimus tehtiin Kolarin Metlalla, kiitokset koko henkilökunnalle.
- Työtä varten on saatu EU Life-ympäristörahoitustukea Lapin yliopiston Arktisen keskuksen koordinoiman Maisemalaboratorio -hankkeen kautta.

VALMISTAN POROILLE KAIKKI TARVIKKEET
WWW.POROTARVIKE.FI

**VALMISTAN MYÖS REPPUJA, KINTAITA,
VÖITÄ, LAKKEJA YM. NAHKATUOTTEITA.
TERVETULOA TUTUSTUMAAN
TUOTTEISIINI TAI SOITA JA TILAA,
LÄHETÄN MYÖS RAHTINA.**

K. Vällitalo
Nikuntie 5, 99100 Kittilä
Puh. (016) 643 183
Gsm 040 556 9825